

УДК 338.43:316.422

Ю.Є. КИРИЛОВ, доктор економічних наук, доцент
В.Г. ГРАНОВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
В.М. КРИКУНОВА, кандидат економічних наук, доцент

Чинники та стимули розвитку органічного сегмента аграрного виробництва в країнах світу

Мета статті - визначити систему чинників, які зумовлюють та стимулюють органічне виробництво в умовах різних країн, що дасть змогу накреслити основні напрями і перспективи розвитку цього сегменту української економіки.

Методика дослідження. За допомогою статистичного, компаративного та графічного методів здійснено оцінку стану органічного сільського господарства в Україні та у країнах світу; виявлено чинники, що стимулюють його розвиток.

Результати дослідження. Проаналізовано масштаби органічного виробництва у країнах світу, а також основні індикатори (площі, обсяг виробництва, споживання, чисельність операторів, місткість ринку тощо), що показують позитивну динаміку. Досліджено переваги й вигоди органічних практик на макро- та мікрорівнях. Згруповано країни світу за чинниками розвитку аналізованого сегмента економіки та встановлено особливості державної політики щодо органічного виробництва. Важелі підтримки органічного виробництва класифіковано за критерієм їхнього впливу на попит на органічну продукцію або на її пропозицію, або на обидва елементи ринкового механізму. Висвітлено тенденції органічного сільського господарства в Україні. Встановлено, що визначальний стимулювальний вплив наразі має підвищення зовнішнього попиту, що зумовлює високу інвестиційну привабливість органічного фермерства.

Елементи наукової новизни. Охарактеризовано фактори розвитку органічного виробництва в Україні, доведено, що реалізація конкурентних переваг на світовому ринку органічних продуктів має сполучатися із формуванням внутрішнього ринку і моделі «органічного» споживання, що стимулюватиме екологічно відповідальні практики виробництва й продукуватиме додаткові позитивні ефекти у сфері доходів сільського населення та розвитку сільських територій.

Практична значущість. Оцінено стан органічного сегмента аграрного сектору економіки України та перспективи його розвитку з позиції економічних, екологічних та соціальних переваг. Табл.: 1. Рис.: 3. Бібліогр.: 28.

Ключові слова: органічне сільське господарство; органічне виробництво; ланцюг постачання органічної продукції; стимули; екологічні проблеми.

Кирилов Юрій Євгенович - доктор економічних наук, доцент, ректор Державного вищого навчального закладу «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: kirilov_ye@ukr.net

Грановська Вікторія Григорівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

Крикунова Вікторія Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та аналізу, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: krykunova_vm@yahoo.com

Постановка проблеми. Однією із провідних характеристик аграрного сектору економіки є стійке розширення сегмента органічного виробництва. Позитивна динаміка, зокрема, є результатом реалізації політики сталого еколого-економічного розвитку та принципу екологічного імперативу на мак-

рорівні. З іншого боку, трансформаційні зміни відображають вплив чинників попиту на органічну продукцію, кон'юнктуру відповідних ринків та конкурентні переваги бізнес-структур у її виробництві. У різних країнах світу формується певне, властиве їм поєднання факторів впливу, що визначає особливості та перспективи розвитку органічного виробництва.

© Ю.Є. Кирилов, В.Г. Грановська,
В.М. Крикунова, 2018

В Україні потенціал органічного сільського господарства є достатнім для забезпечення широкого асортименту на внутрішньому ринку, а також – вагомому внеску в експорт продукції. Однак позитивна динаміка виробництва не корелює зі споживанням усередині країни, не призводить до диверсифікації продуктового набору, конкуренція операторів на внутрішньому ринку є низькою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика досліджень щодо органічного виробництва охоплює різні аспекти: економічну оцінку його масштабів та впливу технологічних процесів на стан довкілля і на результати економічної діяльності [20, 27, 28]; висвітлення особливостей ланцюга постачання, чинників створення доданої вартості і просування продукції [14, 15, 24]; аналіз розширення асортименту органічних продуктів і розвитку нових та наявних ринків [4, 8, 21]; вивчення соціально-економічних ефектів для сільських територій [13, 23, 25]; дослідження потенціалу органічного виробництва у конкурентоспроможному розвитку сільського господарства України [3, 6, 7]. Вчені приділяють увагу значенню органічного виробництва у системі безпечності сільськогосподарської продукції [5], а також створенню сприятливого інституційного середовища його розвитку [2]. Широкий діапазон зазначених питань свідчить про комплексний характер обраної теми і багатовекторний вплив органічного виробництва на соціально-економічний розвиток на мікро- та макроекономічному рівнях.

Мета статті – визначити систему чинників, що зумовлюють та стимулюють органічне виробництво в умовах різних країн, що дасть змогу визначити основні напрями і перспективи розвитку цього сегменту української економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Формування концепції органічного сільського господарства відбувалося у розвинутих країнах на початку ХХ ст. у зв'язку із необхідністю вирішення багаторічних проблем – ерозії та виснаження ґрунтів, звуження видового різноманіття, зниження якості продуктів харчування і кормів, поширення бідності сільського населення [20].

Основною метою органічного виробництва, з екологічної і технологічної точки зору, є запровадження та здійснення аграрних операцій, гармонізованих із навколишнім

середовищем. На сучасному етапі не лише проблеми зовнішнього середовища та харчової безпеки, а й підвищення попиту (кінцевого та з боку харчової промисловості) на продукцію стимулюють подальший розвиток органічного виробництва [23].

Інформаційною базою дослідження були наукові праці вітчизняних та іноземних учених, дані «Органік Стандарт», Євростату, Світового банку та ін.

За визначенням Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), «органічне сільське господарство – виробнича система, яка підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей, залежить від екологічних процесів, біологічного різноманіття та природних циклів, характерних для місцевих умов, уникаючи використання невідновлюваних ресурсів» [16].

Практика органічного виробництва поширена у 178 країнах світу, охоплюючи площу сільськогосподарських угідь у 57,8 млн га (що становить 1,2% загальної площі сільськогосподарських угідь), що у 5,3 раза більше показника 1999 р. (табл.). Регіони з найбільшими за обсягами органічними земельними угіддями – Океанія (27,3 млн га, близько 50% світової органічної площі) та Європа (13,5 млн га). Країнами із найбільшою площею угідь під органічним виробництвом є Австралія (27,1 млн га) та Аргентина (3,0 млн га), тоді як третє місце у 2016 р. посів Китай (2,3 млн га), змістивши з цієї позиції США.

Збільшення органічних сільськогосподарських угідь у 2016 р. становило 7,5 млн га з темпом приросту 15%. Значний внесок припадає на Австралію – 5 млн га із 7,5 млн га (66,7% світового приросту). Питома частка у світовій позитивній динаміці інших країн не є високою, проте індивідуальний темп збільшення органічних земель в них відносно попереднього року є істотним: Китай – понад 0,67 млн га (темп приросту по країні – 42%), Уругвай – понад 0,3 млн га (темп приросту – 27%), Індія та Італія разом – 0,3 млн га. В Європі площа збільшилася на 1 млн га (темп приросту – 6,7%).

Кількість країн із законодавчим регулюванням виробництва і обігу органічної продукції становить 87. Чисельність виробників органіку (Producers) значно варіює за країнами, досягаючи максимального рівня у 2016 р. в Індії (835 тис.) та Уганді і Мексиці

(по 210 тис. у кожній із країн). Виходячи із наявної інформації щодо операторів в європейських країнах, найбільшу кількість переробників зареєстровано в Італії (16 578 од.), Німеччині (14 501), Франції (12 826). Зазна-

чені країни є лідерами за цим показником і у світовому масштабі (з урахуванням факту, що статистика США окремо категорію переробників в аналізованому звіті не висвітлює).

Ключові індикатори органічного сільського господарства

Показник	2015 р.		2016 р.	
	Світова економіка	Топ-країни	Світова економіка	Топ-країни
Площа земельних угідь в органічному виробництві	50,9 млн га (у 1999 р. - 11 млн га)	Австралія (22,7 млн га) Аргентина (3,1 млн га) США (2,0 млн га)	57,8 млн га	Австралія (27,1 млн га) Аргентина (3,0 млн га) Китай (2,3 млн га)
Частка земельних угідь в органічному виробництві у загальній площі с.-г. угідь	1,1%	Ліхтенштейн (30,2%) Австрія (21,3%) Швеція (16,9%)	1,2%	Ліхтенштейн (37,7%) Французька Полінезія (31,3%) Самоа (22,4%)
Інші земельні угіддя (несільськогосподарські)	39,7 млн га (1999 р. - 4,1 млн га)	Фінляндія (12,2 млн га) Замбія (6,6 млн га) Індія (3,7 млн га)	39,9 млн га	Фінляндія (11,6 млн га) Замбія (6,7 млн га) Індія (4,2 млн га)
Кількість виробників	2,4 млн (1999 р. - 0,2 млн)	Індія (585 200) Ефіопія (203 602) Мексика (200 039)	2,7 млн	Індія (835 000) Уганда (210 352) Мексика (210 000)
Місткість органічного ринку	81,6 млрд дол. США (75 млрд євро) (2000 р. - 17,9 млрд дол. США)	США (39,7 млрд дол. США, або 35,8 млрд євро) Німеччина (9,5 млрд дол. США, або 8,6 млрд євро) Франція (6,1 млрд дол. США, або 5,5 млрд євро)	89,7 млрд дол. США (82,4 млрд євро)	США (43,1 млрд дол. США, або 38,9 млрд євро) Німеччина (10,5 млрд дол. США, або 9,5 млрд євро) Франція (7,5 млрд дол. США, або 6,7 млрд євро)

Джерело: [27, 28].

Світовому ринку органічної продукції характерна концентрація попиту: близько 90% органічної їжі та напоїв споживається у Північній Америці та Європі. Країни Африки, Азії, Латинської Америки, навіть переважна кількість виробників Австралії та Нової Зеландії, виготовляють органічні продукти лише для зовнішніх ринків. Найбільшою місткістю визначаються ринки органічної продукції США (43,1 млрд дол. США), Німеччини (10,5 млрд дол. США) і Франції (7,5 млрд дол. США). Світовий органічний ринок становив у 2016 р. 89,7 млрд дол. США, що на 10% більше від попереднього року. Левова частка світового приросту припадає на економіку США - 42%, на споживачів Франції - 17,3, Німеччини - 12,3% (рис. 1). Найвищі темпи покращання органічного ринку в Ірландії та Франції - 22% приросту, Данії та Норвегії - 20% приросту національного споживання.

Щодо частки органіку в загальних обсягах внутрішнього ринку, лідерами є Данія (9,7%), Люксембург (8,7), Швейцарія (8,4), Австрія (7,9), Швеція (7,9%). У Західній Європі високу частку також мають Італія та Велика Британія. Такі країни Східної Європи, як Польща, Україна та Угорщина, стають важливими виробниками органічних культур. Однак їх внутрішні ринки органічних продуктів є відносно незначними за масштабами.

Тоді як найвищий показник споживання з розрахунку на 1 особу за континентами належить Північній Америці (117 євро), по країнах індикатор є максимальним у європейських державах з високою часткою ринку органічної продукції: Швейцарії (274 євро - найвищий у світі обсяг), Данії (227), Швеції (197 євро) (рис. 2).

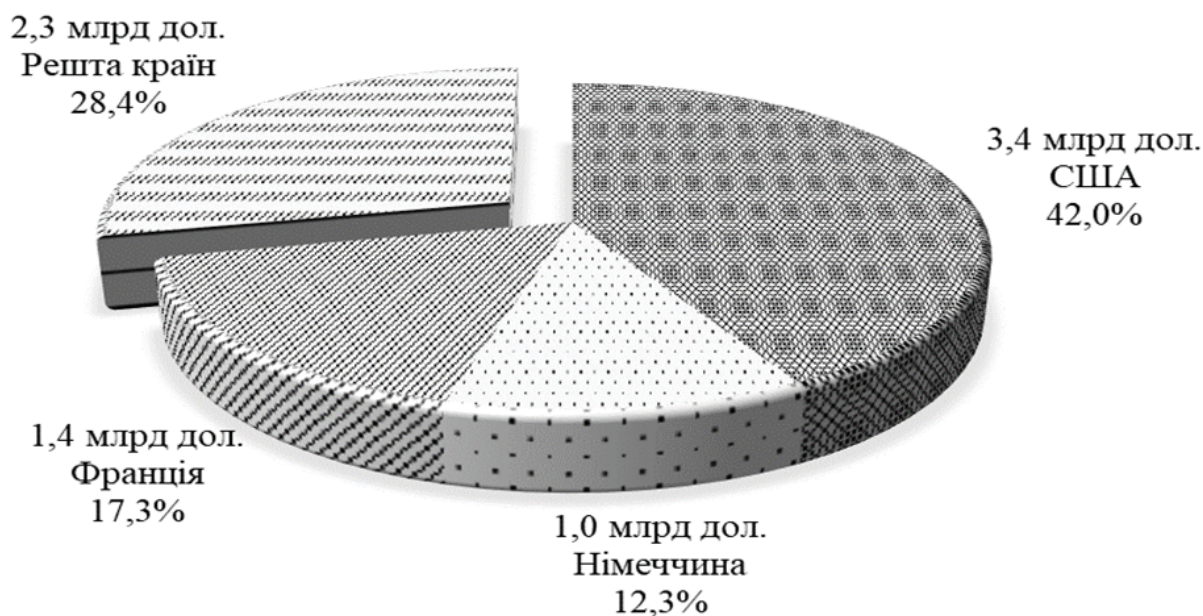

Рис. 1. Розподіл приросту світового органічного ринку (2016 р. порівняно з 2015 р.) за країнами

Джерело: [27, 28].

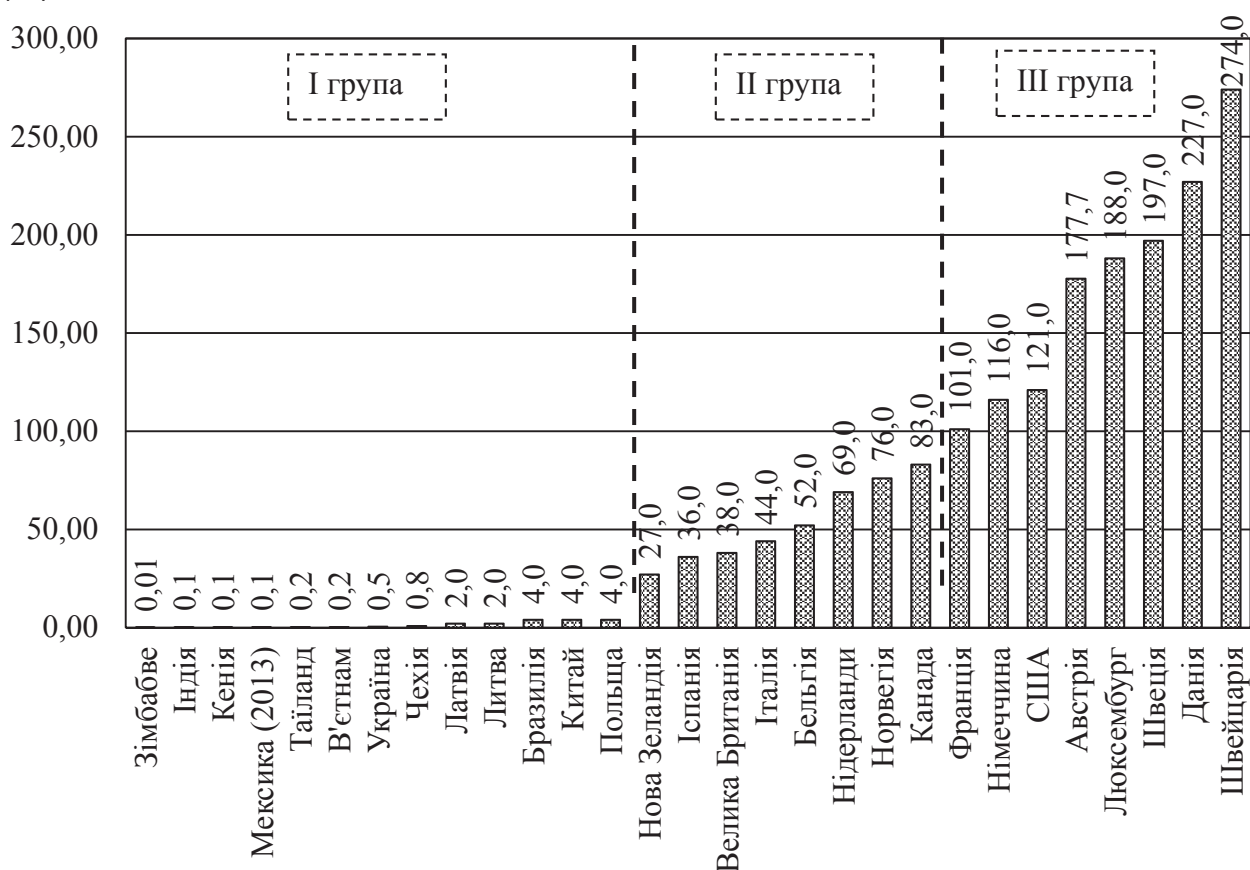

Рис. 2. Споживання органічних продуктів у країнах світу, євро з розрахунку на 1 особу, 2016 р.

Джерело: [28].

Проведений аналіз виявив, що рівень економічного розвитку країни за показником ВВП в розрахунку на 1 особу має визначаль-

ний вплив на споживання органічних продуктів, оскільки фактично визначає рівень доходів та структуру попиту населення. На-

приклад, у країнах із ВВП менше 20 тис. дол. США з розрахунку на 1 особу аналізований показник не перевищував 4,0 євро [26, 28]. До другої групи увійшли країни зі споживанням органічних продуктів на суму 27-83 євро та із ВВП 26-46 тис. дол. США (за винятком Норвегії, де споживання становило 76,0 євро за ВВП 70890,0 дол. США на 1 особу). Найвищий рівень споживання (вартістю від 101,0 євро на рік у Франції, до 274,0 - у Швейцарії), що пов'язано зазвичай із найвищим рівнем ВВП з розрахунку на 1 особу (від 51 тис. дол. США). Проте, в окремих країнах третьої групи показник ВВП дещо нижчий за 46 тис. дол. США (Німеччина, Франція, Австрія).

Це означає, що істотним є також вплив додаткових чинників, що стимулюють або виробництво, або споживання, або обидва процеси одночасно: традиції споживання та виробництва, сформованість екологічно відповідальної моделі споживання, інформаційна обізнаність покупців, розвиток ринкової інфраструктури, інтереси інвесторів аграрного бізнесу та перспективи їх виходу із продукцією на внутрішній чи зовнішній ринок тощо. Саме тому в першій групі опинилися різні за динамікою економічного розвитку країни: з рівнем ВВП з розрахунку на 1 особу 1400-2200 дол. США (Кенія, Індія, В'єтнам) і з обсягом цього показника вище 12 тис. дол. США (Латвія, Литва, Польща).

Практика органічного сільського господарства сприяє пом'якшенню наслідків кліматичних змін, скорочує споживання енергії, тоді як фермери отримують можливість встановлювати завищену ціну на свої товари. Вищі ціни на органічну продукцію свідчать про створення вищої доданої вартості у ланцюгах постачання органічного сегмента порівняно із традиційним [14, 15, 24]. За результатами оцінки, частка органічних виробників у сукупному обсязі доданої вартості майже не відрізняється від аналогічної частки традиційних виробників. В обох випадках у ланцюгах постачання харчової продукції на фермерів припадає невисока частка доданої вартості (проте в абсолютному вимірі додана вартість є вищою, ніж у «традиційних» виробників завдяки ціновій премії). Це може бути частково пов'язано з подібністю органічних і традиційних ланцюгів постачання. З'ясовано, що розподіл доданої вартості безпосередньо залежить від структури і характеристики конкретного ланцюга пос-

тачання, зокрема, рівня інтеграції та ступеня взаємодії між ринковими агентами. Виділення коштів для поліпшення якості, підвищений інтерес споживачів до органічної харчової продукції, поглиблення диференціації продуктів, так само як і ланцюг постачання, є впливовими факторами, що сприяють створенню вищої доданої вартості.

Уряди країн приділяють значну увагу реалізації заходів щодо стимулювання розвитку органічного сектору, що визначаються не лише екологічними проблемами та рівнем розвитку виробництва, а й станом ринку органічної продукції, ринкової інфраструктури, інституційного середовища, можливостями експорту тощо. Органічне виробництво є ключовим елементом менеджменту сталого розвитку ЄС у сфері природних ресурсів. Це потребує синхронної динаміки органічного сільського господарства та ринку органічної продукції ЄС. Однак дані щодо стану органічного використання земельних угідь та ринку органічних харчових продуктів свідчать про значне відхилення темпів збільшення: розширення органічного ринку в останнє десятиліття удвічі перевищує збільшення площ органічного виробництва. Важелі «органічної» політики у країнах ЄС є різноманітними, спрямовані на різні елементи ланцюга поставок - фінансова та інформаційна підтримка виробників, заохочення до споживання органічної продукції, вплив на розроблення та реалізацію інноваційних проектів [17, 22]:

1) прями виплати: відповідно до нової Спільної сільськогосподарської політики ЄС (The new Common Agricultural Policy (CAP)), починаючи з 2015 р., всі учасники ЄС повинні використовувати 30% прямих виплат на фінансування фермерів для здійснення ними практик сталого розвитку («зелені практики»);

2) підтримка трансформації традиційного фермерства в органічні практики, відповідно до Програм розвитку сільських територій (Rural development programmes (2014-2020)). Також доступна додаткова фінансова підтримка для сприяння таким ініціативам, як кооперація у харчовій сфері для стимулювання інновацій; запровадження системи контролю якості аграрної продукції; створення об'єднань виробників тощо;

3) поширення інформації про органічне фермерство за нової CAP з метою сприяння «зеленому розвитку»: асоціації фермерів, які виробляють органічну продукцію, об'єднання

виробників сільськогосподарської продукції, організації з охорони зовнішнього середовища та інші стейкхолдери можуть за співфінансування ЄС проводити у сільській місцевості заходи з інформування та роз'яснення нової CAP щодо органічного фермерства;

4) шкільний проект «Фрукти та овочі» (SFVS) та Шкільний молочний проект (SMS): ЄС фінансує проекти, що дозволяють школам отримати органічні продукти та інтегрувати тематику, пов'язану з органічним виробництвом, до навчального процесу. Таке фінансування посилює зв'язки школярів з органічним фермерством та допомагає сформувати попит на органічну продукцію на довгострокову перспективу;

5) заохочення європейського органічного сільськогосподарського виробництва (Promotion of EU organic farming): фінансування Європейським Союзом торговельних (міжнародних торговельних) організацій для підвищення обізнаності споживачів з європейською органічною продукцією, процесом контролю її якості та забезпечення впізнаваності «органічного» логотипу. Всі типи промоушен-діяльності на внутрішньому і зовнішньому ринку розглядаються ЄС як потенційний об'єкт фінансування. Зазвичай ЄС фінансує до 50%, аплікант – щонайменше 20%, а країна-член ЄС виділяє решту;

6) наукові дослідження та інновації. Підтримка, що надається об'єднанням фермерів, дослідників, консультантів, бізнесу, неурядовим організаціям із сільських територій для кооперування і спільної роботи у сфері інноваційних проектів через Сільськогосподарське європейське інноваційне партнерство (The Agricultural European Innovation Partnership (EIP-AGRI)).

Тенденція до реалізації різноманітних форм політики підтримки органічного сектору поширена й в інших країнах. Наприклад, у 2016 р. на Шрі-Ланці запроваджено програму «Toxin Free Nation Program». Це план, розраховано на 3 роки, що встановлює десять сфер діяльності, спрямованих на поетапний процес поступової відмови від токсичних хімікатів у сільському господарстві [25]. Федеральний уряд Індії розробив програму RKVY, відповідно до якої, на розвиток органічного сектору спрямовується 40 млн євро. Міністерство сільського господарства продовжує підтримку 150 тис. фермерів. Також за рахунок урядових коштів забезпечується створення інституцій для сертифі-

кації органічної продукції та проходження ними відповідної акредитації.

Сприяння органічному сільському господарству на Філіпінах передбачає просвітницькі заходи популяризації органічної практики та роз'яснення відповідних вигід, надання субсидій на сертифікацію, забезпечення органічними ресурсами, стимулювання наукових досліджень. У Вірменії уряд розпочав проект «Ініціатива підтримки органічного сільського господарства» ('Organic Agriculture Support Initiative'), фінансування якого відбувається за рахунок фондів ЄС і гарантує низку заходів щодо заохочення національного потенціалу та політики з користю для органічного сільського господарства.

Розвиток потенціалу органічного виробництва є актуальним у Китаї. У планах уряду упродовж 2016–2020 рр. інвестувати близько 187 млн євро на навчання і підготовку нових фермерів для розвитку органічного та збалансованого сільського господарства. На місцевому рівні також реалізуються відповідні заходи, наприклад, у квітні 2016 р. у місті São Paulo було ухвалено рішення про те, що протягом найближчих двох років всі 2 млн порцій шкільного харчування мають стати «органічними».

Органічна сільськогосподарська політика в США динамічно розвивалася в останні роки. Підтримка фермерів трансформувалася від прямих субсидій на одиницю площі в інші форми прямої та опосередкованої допомоги [18, 19, 23]. Починаючи із січня 2017 р. сертифіковані виробники та переробники органічної продукції можуть отримати відшкодування до 75% витрат на сертифікацію, але не більше 750 дол. США за кожну сферу сертифікації один раз у рік. З метою стимулювання фермерів Farm Service Agency (FSA) фінансує трансформацію фермерства в органічне, витрати на нерухомість, обладнання, страхування, створення буферних зон, а також на консервацію водних і земельних ресурсів, відшкодування втрат урожаю, складання карт полів та звітності.

Таким чином, у практиці регулювання органічного сільського господарства нагромаджено систему важелів і напрямів, що можна класифікувати за різними критеріями (рис. 3). Для розвитку досліджуваного сегмента аграрного виробництва уряди країн застосовують різне поєднання інструментів прямого й опосередкованого регулювання. Використання певної комбінації важелів і методів визначається

умовами функціонування, можливостями і потребами конкретної економіки.

Масштаби виробництва органічної продукції в Україні зростають швидкими темпами. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на червень 2017 р. у країні зареєстровано понад 420 виробників органічної продукції. Під сертифікованим органічним виробництвом зайнято 421,5 тис. га земель (тобто не більше 1% від загальної площі) та ще 550 тис. га земель - під сертифікованими дикоросами (травами, ягодами і грибами) [10].

Станом на початок 2017 р. Україна посідає 11-те місце серед країн Європи та 20-те у світі за загальною площею сільськогосподарських угідь, сертифікованих як органіч-

ні. 48,1% посівної площі зайнято під вирощування зернових (7-ме місце серед країн-виробників органічних зернових), понад 16% займають олійні (5-те місце у світі); 4,6% - бобові (7-ме місце). Під овочами зайнято 2% угідь (10-те місце), а під фруктами - 0,6% [1, 4]. Розвиток аграрного сегмента при цьому зумовлений переважно екзогенними чинниками. За інформацією комерційної служби Посольства США в Україні, середня рентабельність інвестицій в органічне сільське господарство становить близько 300%, що робить його одним із найпривабливіших напрямів інвестування в українську економіку. Додатковим стимулом є постійне зростання попиту на органічну продукцію у країнах ЄС, що стимулює експорт.

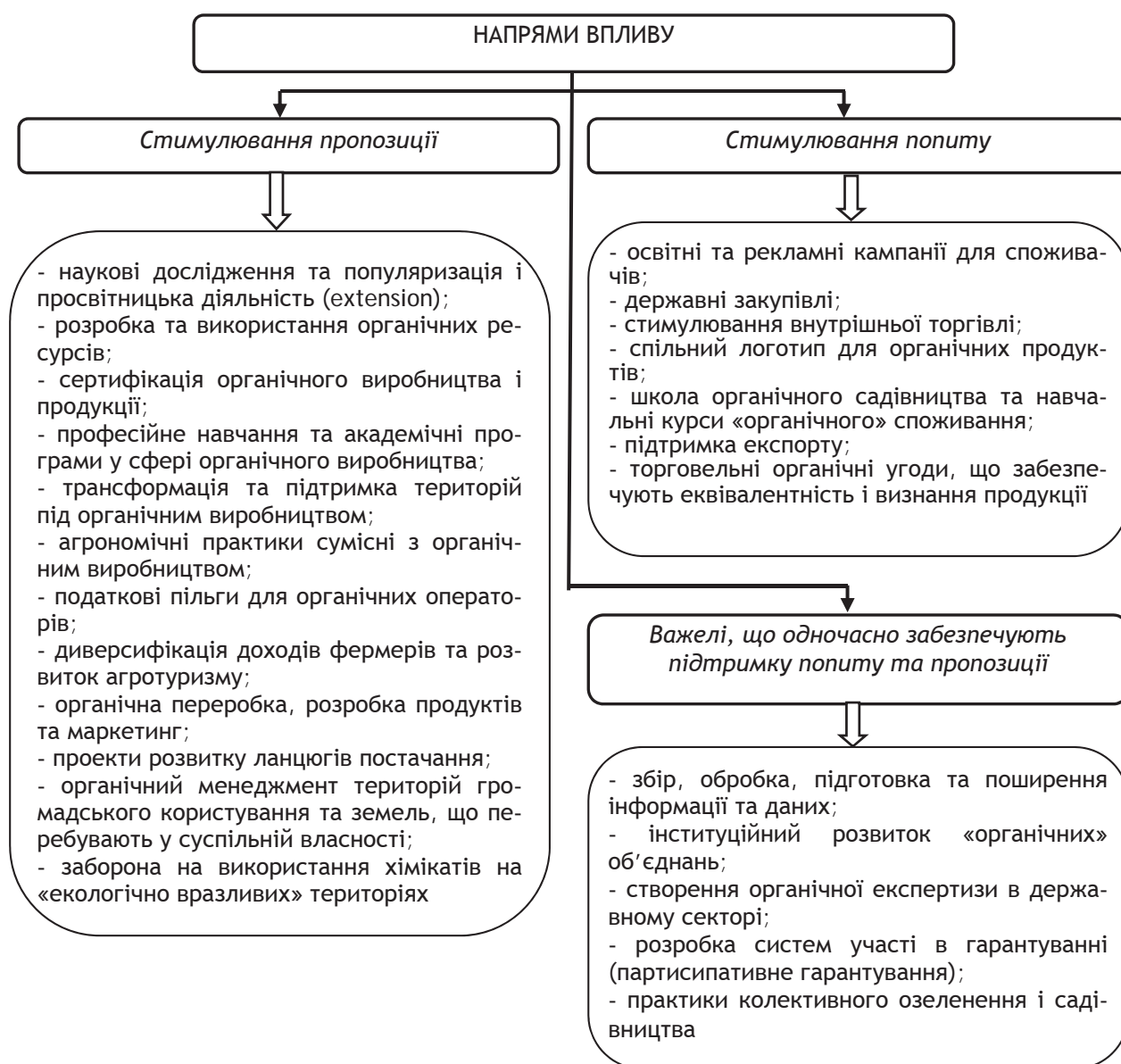

Рис. 3. Система практик підтримки органічного виробництва

Джерело: [17, 22].

Розвиток внутрішнього ринку обмежено не лише низькою купівельною спроможністю, а й недостатнім рівнем обізнаності про органічні продукти, несформованістю екологічно відповідальної моделі поведінки споживачів та виробників, відсутністю ефективного маркетингу з боку операторів ринку. Річний обсяг внутрішнього ринку в поточному періоді становить 21-22 млн євро. Органічне споживання в розрахунку на 1 особу в Україні становить 3 євро (на початок 2018 р.), тоді як в ЄС - у середньому 53,7 євро. За обсягом внутрішнього ринку органічних продуктів Україна посідає 25-те місце в Європі. З 1 га органічних угідь на внутрішній ринок потрапляє продукції на 50 євро, тоді як у Європі - на 2345 євро [10].

Отже, решта задовольняє зовнішній попит. У 2016 р. обсяг органічної продукції, експортованої з України, досяг близько 300 тис. т на суму понад 65 млн дол. США, за даними «Органік Стандарт». Головними 11 країнами-імпортерами є Нідерланди, Німеччина, Великобританія, Італія, Австрія, Польща, Швейцарія, Бельгія, Чехія, Болгарія та Угорщина. Українські виробники також експортують її до США, Канади, Австралії та деяких країн Азії.

Експортна орієнтація органічного виробництва в Україні визначає сучасні тенденції його розвитку [9]:

1) аграрні холдинги, шукаючи не тільки нові ринки збуту, а й альтернативу вирощування продукції з метою адаптації до зниження цін на сировину на світових ринках, активно розвивають органічний напрям. Аналогічна тенденція властива й середнім і малим експортоорієнтованим операторам;

2) відтворюється тенденція, властива розвинутому органічному виробництву, - кооперування операторів. Зокрема, започатковано проект «Перший національний аграрний кооператив», що являє собою платформу для об'єднання органічних виробників у рамках кластера;

3) органічне виробництво визначено як пріоритетний напрям у стратегії розвитку АПК «3+5» Мінагрополітики України. Відповідно до задекларованих положень, триває формування інституційного забезпечення. 10 липня 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України № 5448-д «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної про-

дукції», що має набрати чинності за 6 міс. після опублікування [12];

4) реалізується механізм підтримки виноградарства та стимулювання виробництва органічної продукції шляхом проведення спеціалізованих земельних аукціонів. З цією метою управліннями Держгеокадастру України в областях здійснюється аудит земельних ділянок сільгосппризначення державної форми власності, придатних для цілей ведення органічного сільського господарства. Станом на 20 липня 2018 р. для продажу за пільговими орендними ставками запропоновано 29 ділянок загальною площею 767 га у 9 областях України (Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Сумській) [11];

5) розширення експорту. Відбувається активний пошук нових іноземних партнерів. Перспективним напрямом є поставки органічної пшениці до США.

Таким чином, основними факторами, що зумовлюють розвиток органічного виробництва в Україні та його інвестиційну привабливість, є високий потенціал експорту продукції та позитивна динаміка внутрішнього ринку. З боку пропозиції збільшенню сприяють наявність незалучених ресурсів та відносно нижчі витрати на використання земельних угідь і робочої сили, порівняно невисокий рівень забруднення навколишнього середовища. Інституційні засади функціонування органічного сектору економіки знаходяться на стадії формування.

Висновки. Чинниками обґрунтування концепції та започаткування практики органічного сільського господарства є такі:

екологічні проблеми та забруднення навколишнього середовища;

низька якість харчових продуктів, проблемами зі здоров'ям населення;

низький рівень доходів та високий рівень безробіття сільського населення.

На сучасному етапі відмінності у наявності та вартості ресурсів, які можна додатково залучити, у місткості й темпах розширення споживання, різний рівень розвитку ланцюга поставок органіку в багатьох країнах створюють додаткові стимули та обмеження.

Отже, країни умовно можна поділити на кілька груп:

1) країни із розвинутим виробництвом, широким асортиментом органічної продукції з високою доданою вартістю, позитивною

динамікою внутрішнього попиту, який не може бути задоволений за рахунок власних ресурсів через їхню обмеженість;

2) країни, в яких активно розвивається споживання органіку та її виробництво з метою задоволення внутрішнього і зовнішнього попиту, ринок органічної продукції перебуває у стадії формування;

3) країни, виробництво органічної продукції в яких пов'язано з її експортом. При цьому експортована продукція має переважно сировинний характер.

Певним етапам та умовам розвитку відповідає різноаспектна комбінація важелів органічної політики, оскільки їх внесок та ефективність істотно варіюють залежно від масштабів та якісних характеристик аналізованого сектору економіки.

Список бібліографічних посилань

1. Аналіз ринку органічної продукції в Україні (15 лютого 2018 р.). URL : <https://agropolit.com/spetsproekty/407-analiz-rinku-organichnoyi-produktsiyi-v-ukrayini>.
2. Безус Р. М., Буртак С. Г. Формування системи лобі та адвокації розвитку органічного виробництва. *Академічний огляд*. 2016. № 2. С. 53-63. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2016_2_8.
3. Буга Н. Ю., Яненкова І. Г. Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 117-125. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_2_17.
4. Грановська В. Г. Тенденції та перспективи розвитку органічного ринку в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 4. С. 31-41.
5. Дудар Т. Г., Дудар О. Т. Розвиток органічного агропромисловства як основа забезпечення якості і безпечності сільськогосподарської продукції в Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2014. № 1. С. 11-15. URL : <http://www.msu.edu.ua/visn/?p=76&lang=uk>.
6. Ільчук В. П., Штирхун Х. І. Органічне виробництво як пріоритетний напрям розвитку аграрного сектору національної економіки. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 1 (5). URL : http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/view/73937/69383.
7. Кирилов Ю. Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 420 с.
8. Маслак О. М. Формування ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. URL : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/40.pdf>.
9. Органічна політика у 2017 році: 5 векторів розвитку. URL : <https://agro-online.com.ua/ru/public/blog/6876/details/>.
10. Органічний ринок в Україні - аналітика (9 березня 2018 р.). URL : <https://agropolit.com/spetsproekty/415-organichniy-rinok-v-ukrayini--analitika>.
11. Перелік ділянок (20 липня 2018 р.) / Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL : <http://land.gov.ua/info/perelik-dilianok/>
12. Прийнято закон про основні принципи та вимоги до органічного виробництва (10 липня 2018 р.) / Урядовий портал. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/prijnyato-zakon-pro-osnovni-principi-ta-vimogi-do-organichnogo-virobnictva>.
13. Скидан О. В. Формування регіональної політики розвитку органічного виробництва. *Збірник матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції «Органічне виробництво та продовольча безпека» (Житомир , 21-22 квітня 2016 р.)*. Житомир: «Евенок О.О.», 2016. С. 16-26. URL : <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/5173>.

Розвиток органічного виробництва в Україні зумовлений наразі екзогенними чинниками. Реалізація конкурентних переваг на світовому ринку органічних продуктів, висока інвестиційна привабливість аналізованого сектору економіки мають сполучатися із формуванням внутрішнього ринку і моделі «органічного» споживання. Таке поєднання не лише безпосередньо стимулюватиме екологічно відповідальні практики виробництва, а й продукуватиме додаткові позитивні ефекти у сфері доходів сільського населення та розвитку сільських територій, диверсифікації аграрного бізнесу, підвищення рівня переробки продукції, екологізації виробництва, удосконалення людського капіталу тощо.

References

1. Analiz rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini [Analysis of organic products market in Ukraine]. (2018). Retrieved from: <https://agropolit.com/spetsproekty/407-analiz-rinku-organichnoyi-produktsiyi-v-ukrayini> [In Ukrainian].
2. Bezus, R.M., & Burtak, S.H. (2016). Formuvannia systemy lobi ta advokatsii rozvytku orhanichnogo vyrobnytstva [Formation of a lobby and advocacy system for the development of organic production]. *Akademichnyi ohliad*, 2, pp. 53-63. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2016_2_8 [In Ukrainian].
3. Buha, N.Yu., & Yanenkova, I.H. (2015). Perspektyvy rozvytku orhanichnogo vyrobnytstva v Ukraini [Prospects for the development of organic production in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 2, pp. 117-125. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_2_17 [In Ukrainian].
4. Granovska, V.H. (2017). Tendentsii ta perspektyvy rozvytku orhanichnogo rynku v Ukraini [Trends and prospects of the organic market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 31-41 [In Ukrainian].
5. Dudar, T.H., & Dudar, O.T. (2014). Rozvytok orhanichnogo ahrovyrobnytstva yak osnova zabezpechennia yakosti i bezpechnosti silskohospodarskoi produktsii v Ukraini [Development of organic agricultural production as a basis for ensuring the quality and safety of agricultural products in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu*, 1, pp. 11-15. Retrieved from: <http://www.msu.edu.ua/visn/?p=76&lang=uk> [In Ukrainian].
6. Ilchuk, V.P., & Shtyrkhun, Kh.I. (2016). Orhanichne vyrobnytstvo yak priorytetnyi napriam rozvytku ahrarynogo sektora natsionalnoi ekonomiky [Organic production as a priority direction of development of the agrarian sector of the national economy]. *Naukovyi visnyk Polissia*, 1 (5). Retrieved from: http://journals.uran.ua/nvp_chntu/article/view/73937/69383 [In Ukrainian].
7. Kyrylov, Yu.Ye. (2015). Kontseptualni zasady konkurentospro-mozhnogo rozvytku ahrarynogo sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii : monohrafiia [Conceptual basis for competitive development of the agrarian sector of Ukraine's economy under conditions of globalization: monograph]. Kherson: OLDI-PLUS [In Ukrainian].
8. Maslak, O.M. (2016). Formuvannia rynku orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii v Ukraini [Formation of the market of organic agricultural products in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 10. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/40.pdf> [In Ukrainian].
9. Orhanichna polityka u 2017 rotsi: 5 vektoriv rozvytku [Organic politics in 2017: 5 development vectors]. Retrieved from: <https://agro-online.com.ua/ru/public/blog/6876/details/> [In Ukrainian].
10. Orhanichnyi rynek v Ukraini – analitika [Analysis of the organic market in Ukraine]. (2018). Retrieved from: <https://agropolit.com/spetsproekty/415-organichniy-rinok-v-ukrayini--analitika> [In Ukrainian].

14. Чичкало-Кондрацька І. Б., Новицька І. В. Світовий досвід просування органічної продукції. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/10.pdf.
15. Якимишин Л. Специфіка ланцюгів поставок органічної продукції. URL : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29580/1/066_446_453.pdf.
16. Act of Sweden on organic production control (SFS 2013:363) from 23 May 2013 // Web-site Eco-Lex - Available at: <http://www.ecolex.org>.
17. Guidelines for public support to organic agriculture. First edition: September 2017. URL : https://www.ifoam.bio/sites/default/files/policy_toolkit_main_report.pdf.
18. Help for Organic Farming. URL : <https://www.fsa.usda.gov/programs-and-services/outreach-and-education/help-for-organic-farming/index>.
19. Krykunova V. Government measures for advancing the organic sector: U.S. experience. *Актуальні проблеми розвитку аграрного сектору економіки України* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 5-6 квіт. 2018 р. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2018. С. 93-96.
20. Kuepper G. A Brief Overview of the History and Philosophy of Organic Agriculture. URL : <http://kerrcenter.com/wp-content/uploads/2014/08/organic-philosophy-report.pdf>.
21. Organic Agriculture. URL : http://unctad.org/en/Pages/DITC/Trade-and-Environment/Organic-Agriculture.aspx?Me=,ows_Country,ascending.
22. Organic farming. A guide on support opportunities for organic producers in Europe. URL : www.organic-farming.europa.eu.
23. Sanders J., Schmid O. Organic action plans: mainstreaming organic farming in public policy. URL : http://www.ifoam-eu.org/sites/default/files/page/files/ifoameu_policy_04_capbook201403.pdf.
24. Sanders J., Gambelli D., Lernoud J. Distribution of the added value of the organic food chain / Braunschweig, Thünen Institute of Farm Economics: 2016. URL : <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a911740b-4cbe-11e7-a5ca-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF>.
25. The Organic Movement in 2016: Our impact. 2016. Consolidated annual report of IFOAM - Organics international. URL : https://www.ifoam.bio/sites/default/files/annual_report_2016.pdf.
26. The World Bank Data. GDP per capita (current US\$). URL : <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2016&start=1960>.
27. The World of Organic Agriculture Statistics and emerging trends 2017. URL : <https://shop.fibl.org/CHen/mwdownloads/download/link/id/785/?ref=1>.
28. The World of Organic Agriculture Statistics and emerging trends 2018. URL : <https://shop.fibl.org/CHde/mwdownloads/download/link/id/1093/?ref=1>.
11. Perelik dilianok [List of Plots]. (2018). *Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan heodezii, kartohrafii ta kadastru*. Retrieved from: <http://land.gov.ua/info/perelik-dilianok> [In Ukrainian].
12. Pryiniato zakon pro osnovni pryntsyipy ta vymohy do orhanichnoho vyrobnytstva [Law On basic principles and requirements for organic production was adopted]. (2018). *Uriadovi portal*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/prijnyato-zakon-pro-osnovni-principi-ta-vimogi-do-organichnogo-virobnictva> [In Ukrainian].
13. Skydan, O.V. (2016). Formuvannya rehionalnoi polityky rozvytku orhanichnoho vyrobnytstva [Formation of a regional policy for the development of organic production]. *Zbirnyk materialiv IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Orhanichne vyrobnytstvo ta prodovolcha bezpeka"*. (pp. 16-26). Zhytomyr: "Evenok O.O.". Retrieved from: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/5173> [In Ukrainian].
14. Chychkalo-Kondratska, I.B., & Novytska, I.V. (2018). Svitovyi dosvid prosuvannya orhanichnoi produktsii [World experience of promotion of organic products]. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/10.pdf [In Ukrainian].
15. Yakymyshyn, L. (2014). Spetsyfyka lantsiuhiv postavok orhanichnoi produktsii [Specifics of supply chain of organic products]. Retrieved from: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29580/1/066_446_453.pdf [In Ukrainian].
16. On organic production control: Act of Sweden from 23.05.2013 (SFS 2013:363). Web-site Eco-Lex. Retrieved from: <http://www.ecolex.org> [In English].
17. Guidelines for public support to organic agriculture. First edition: 2017. Retrieved from: https://www.ifoam.bio/sites/default/files/policy_toolkit_main_report.pdf [In English].
18. Help for organic farming. Retrieved from: <https://www.fsa.usda.gov/programs-and-services/outreach-and-education/help-for-organic-farming/index> [In English].
19. Krykunova, V. (2018). Government measures for advancing the organic sector: U.S. experience. *Aktualni problemy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy* : zb. tez Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. (pp. 93-96). Kherson: DVNZ "KhDAU" [In English].
20. Kuepper, G. (2014). A brief overview of the history and philosophy of organic agriculture. Retrieved from: <http://kerrcenter.com/wp-content/uploads/2014/08/organic-philosophy-report.pdf> [In English].
21. Organic agriculture. Retrieved from: http://unctad.org/en/Pages/DITC/Trade-and-Environment/Organic-Agriculture.aspx?Me=,ows_Country,ascending [In English].
22. Organic farming. A guide on support opportunities for organic producers in Europe. Retrieved from: www.organic-farming.europa.eu [In English].
23. Sanders, J., & Schmid, O. (n.d.). Organic action plans: mainstreaming organic farming in public policy. Retrieved from: http://www.ifoam-eu.org/sites/default/files/page/files/ifoameu_policy_04_capbook201403.pdf [In English].
24. Sanders, J., Gambelli, D., & Lernoud, J. (2016). Distribution of the added value of the organic food chain. *Braunschweig, Thünen Institute of Farm Economics*. Retrieved from: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a911740b-4cbe-11e7-a5ca-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF> [In English].
25. The organic movement in 2016: our impact. (2016). *Consolidated annual report of IFOAM - Organics international*. Retrieved from: https://www.ifoam.bio/sites/default/files/annual_report_2016.pdf [In English].
26. The World bank data. GDP per capita (current USD). Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2016&start=1960> [In English].
27. The World of organic agriculture statistics and emerging trends (2017). Retrieved from: <https://shop.fibl.org/CHen/mwdownloads/download/link/id/785/?ref=1> [In English].
28. The World of organic agriculture statistics and emerging trends (2018). Retrieved from: <https://shop.fibl.org/CHde/mwdownloads/download/link/id/1093/?ref=1> [In English].

Kyrylov Yu.Ye., Hranovska V.H., Krykunova V.M. Factors and incentives of development of the organic segment of agrarian production in the world's countries

The purpose of the article is to identify a system of factors which predetermine and stimulate organic production under the conditions of different countries that allow defining the main directions and prospects of development of this segment of the Ukrainian economy.

Research methods. In the research process the following scientific methods have been used: statistical, comparative, and graphical for an assessment of the state of organic agriculture in Ukraine and in the world's countries.

Research results. The scale of the organic production in the world and by countries, as well as the main indicators (area, production, consumption, number of operators, capacity of the market, etc.), characterized by positive dynamics, have been analyzed. The advantages and benefits of organic practices at the macro and micro levels have been explored. The countries of the world have been grouped according to factors of development of the analyzed segment of economy and peculiarities of the government policy concerning organic production have been studied. The tools of support for organic production have been classified according to the criteria of their impact on the demand for organic products, its supply, or both elements of the market mechanism. The trends of organic agriculture in Ukraine have been highlighted. It has been found out that the growth of external demand has currently the decisive stimulating effect that determines the high investment attractiveness of organic farming.

The scientific works of domestic and foreign scientists, data of the "Organic Standard", Eurostat, the World Bank, and other sources stand for an information base of the research.

Elements of scientific novelty. The factors of development of the organic production in Ukraine have been identified. It has been demonstrated that the implementation of competitive advantages in the global organic products market has to be combined with formation of the domestic market and model of "organic" consumption. It will stimulate environmentally responsible production practices and produce additional positive effects in the field of rural incomes and rural development.

Practical significance. State of the organic segment of agrarian sector of Ukrainian economy and prospects of its development have been evaluated from the point of view of economic, environmental and social advantages. *Tabl.: 1. Figs.: 3. Refs.: 28.*

Keywords: organic agriculture, organic production, supply chain of organic products, incentives, ecological problems.

Kyrylov Yurii Yevhenovych - doctor of economic sciences, associate professor (docent), rector of State Institute of Higher Education "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: kirilov_ye@ukr.net

Hranovska Viktoriia Hryhorivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of economics and finance, State Institute of Higher Education "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: vgranovska@ukr.net

Krykunova Viktoriia Mykolaivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of economic theory and analysis, State Institute of Higher Education "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska st., Kherson)

E-mail: krykunova_vm@yahoo.com

Кирилов Ю.Е., Грановская В.Г., Крикунова В.Н. Факторы и стимулы развития органического сегмента аграрного производства в странах мира

Цель статьи - определить систему факторов, которые обуславливают и стимулируют органическое производство в условиях разных стран, что позволяет очертить основные направления и перспективы развития этого сегмента украинской экономики.

Методика исследования. С помощью статистического, сравнительного и графического методов осуществлена оценка состояния органического производства в Украине и странах мира; выявлены факторы, стимулирующие его развитие.

Результаты исследования. Проанализированы масштабы органического производства в странах мира, а также основные индикаторы (площади, объём производства, потребление, количество операторов, емкость рынка и др.), показывающие положительную динамику. Исследованы преимущества и выгоды органических практик на макро- и микроуровнях. Сгруппированы страны мира по факторам развития анализируемого сегмента экономики, выявлены особенности государственной политики относительно органического производства. Инструменты поддержки органического производства классифицированы по критерию их воздействия на спрос на органическую продукцию или на их предложение, или же по обоим элементам рыночного механизма. Высветлены тенденции развития органического сельского хозяйства в Украине. Установлено, что определяющее стимулирующее влияние на данном этапе имеет повышение внешнего спроса, обуславливающего высокую инвестиционную привлекательность органического фермерства.

Элементы научной новизны. Охарактеризованы факторы развития органического производства в Украине, доказано, что реализация конкурентных преимуществ на мировом рынке органических продуктов должна сочетаться с формированием внутреннего рынка и модели «органического» потребления, что будет стимулировать экологически ответственные практики производства и давать дополнительные позитивные эффекты в сфере доходов сельского населения и развития сельских территорий.

Практическая значимость. Оценено состояние органического сегмента аграрного сектора экономики Украины и перспективы его развития с точки зрения экономических, экологических и социальных преимуществ. *Табл.: 1. Илл.: 3. Библиогр.: 28.*

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство; органическое производство; цепь поставок органической продукции; стимулы; экологические проблемы.

Кирилов Юрий Евгеньевич - доктор экономических наук, доцент, ректор Государственного высшего учебного заведения «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: kirilov_ye@ukr.net

Грановская Виктория Григорьевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Стретенская, 23)

E-mail: vgranovska@ukr.net

Крикунова Виктория Николаевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории и анализа, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Стретенская, 23)
E-mail: krykunova_vm@yahoo.com

Стаття надійшла до редакції 11.07.2018 р.

Фахове рецензування: 03.08.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Кирилов Ю. Є., Грановська В. Г., Крикунова В. М. Чинники та стимули розвитку органічного сегмента аграрного виробництва в країнах світу. *Економіка АПК*. 2018. № 7. С. 16 — 27.

*

УДК 338.3:637.12:631.1.027

**В.В. РОССОХА, доктор економічних наук, професор
О.А. ПЕТРИЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент**

Виробництво і розподіл молока за обсягами та якісними і ціновими характеристиками

Мета статті - провести порівняльний аналіз виробництва й самозабезпечення молоком регіонів України, динаміки закупівлі молока та впливу обсягів реалізації, якості і закупівельних цін на ефективність його виробництва.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: статистичний - для визначення часток у сукупності, графічний - для розподілу регіонів за рівнем самобезпеченості молоком, рядів динаміки надходження молока на переробні підприємства, групування - для визначення впливу обсягів реалізації і рівня товарності на ефективність виробництва молока, порівняльний аналіз - для аналізу середніх закупівельних цін та закупівельних цін за ґатунками молока в динаміці.

Результати дослідження. Встановлено регіони з високим, достатнім і низьким рівнем самозабезпечення молоком, зміни у структурі постачання молока на молокозаводи сільськогосподарських підприємств і господарств населення. Обґрунтовано вплив обсягів реалізації і рівня товарності молока у сільськогосподарських підприємствах на ефективність його виробництва. Проаналізовано середні закупівельні ціни на молоко від сільськогосподарських підприємств і господарств населення, залежність ціни на молоко від його ґатунку, базисні показники молока та рівень середньомісячних закупівельних цін на молоко в країнах світу за його базисними показниками в Україні.

Елементи наукової новизни. Виявлено зміни у структурі виробництва й постачання молока на переробку сільськогосподарських підприємств і господарств населення. З'ясовано, що середньомісячні ціни на молоко в Україні за вітчизняними базисними показниками в окремі періоди вищі, ніж в інших країнах світу.

Практична значущість. Визначено регіони, де органам державної влади і місцевого самоврядування необхідно приділити увагу створенню умов для розв'язання проблеми самозабезпечення молоком. Доведено, що ефективність молока у сільськогосподарських підприємствах залежить від масштабу виробництва, обсягів постачання на молокозаводи і якості реалізованої продукції. Табл.: 7. Рис.: 2. Бібліогр.: 10.

Ключові слова: молоко; виробництво; розподіл; самозабезпечення; постачання; обсяг реалізації; ціна; якість; ефективність.

Россоха Володимир Васильович - доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування ННЦ «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: rossokha@ukr.net

Петриченко Олександр Анатолійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри аналізу та статистики, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3).

E-mail: petruchenko_o_a@ukr.net

Постановка проблеми. Виробництво молока в Україні пов'язане з проблемами зміни його структури, зниженням обсягів, якісних характеристик і конкурентоспроможності продукції. Водночас молочна галузь поступово переходить до товарної спеціалізації,

концентрації та інтенсифікації виробництва, що сприяє підвищенню її економічної ефективності. На ринку молока посилюється конкуренція між суб'єктами господарювання. Високотоварне виробництво характеризується ефективністю і конкурентоспроможністю продукції, а низькотоварне - низкою об'єктивних і суб'єктивних труднощів. За-

© В.В. Россоха, О.А. Петриченко, 2018